

non
ridere
non
lugere

Sed intelligere

TANULMÁNYOK A HATVANÖT ÉVES
GYARMATI GYÖRGY TISZTELETÉRE

neque
detestari

KRONOSZ KIADÓ

Sed intelligere

Sed intelligere

TANULMÁNYOK A HATVANÖT ÉVES
GYARMATI GYÖRGY TISZTELETÉRE

Kronosz Kiadó
Pécs, 2016

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2016-ban megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6048-01-1

A kötet
a PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola
„Európa és a Magyarország a 18–20. században” Doktori Program
támogatásával jelent meg.

Szerkesztette:

Slachta Krisztina
Bánkuti Gábor
Vonyó József

© Szerzők
© Szerkesztők
© Kronosz Kiadó

TARTALOM

Köszöntő	9
„ELŐHANG”	13
ORMOS MÁRIA Történész/rektor a politika labirintusában (Részlet a készülő <i>Csalódások kora</i> című kéziratból)	15
„KITEKINTÉS”	27
HAHNER PÉTER Katonai és diplomáciai hírszerzés az újkorban (Egy ki nem adott tankönyv részlete)	29
HARSÁNYI IVÁN Politikai pártrendszerek Spanyolországban, 1875–2015	41
FISCHER FERENC Zászlókérdés és ünnepek a dél-amerikai német kolóniákban, 1919–1939	61
„VISSZATEKINTÉS”	79
GŐZSY ZOLTÁN Exemplo praelucere. XIV. Benedek pápa egyházigazgatási programja és magyarországi hatásai	81

GYIMESI RÉKA	
Adalékok a Tolna megyei német telepések történetéhez	97
MAJDÁN JÁNOS	
A vasúti áruforgalom Miskolcon a 19. század végén	111
PILKHOFFER MÓNIKA	
A Pesti Építőtársaság működése	131
CSIBI NORBERT – DÉVÉNYI ANNA	
Egy miniszteri tanácsadó testület műhelytitkai. Az Országos Közoktatási Tanács jegyzőkönyveinek forrásértéke, 1872–1945	145
VITÁRI ZSOLT	
Új kisebbségpolitika ellenérzésekkel? Etnopolitikai irányváltások Magyarországon 1918 és 1920 között	181
RAB VIRÁG	
A családi kapcsolatok reprezentációja Hegedüs Mária <i>Verba volant, scripta manent</i> című visszaemlékezésében	201
„BETEKINTÉS”	215
BÁNKUTI GÁBOR	
Pécsi kórkép, 1945. Hangulatjelentés GyGy-nek	217
GÁBOR PÉTER	
Hetvenéves a forint. Az új valuta születése numizmatikai szemszögből	229
GONDA GÁBOR	
„... kegyeskedjék engem innen elhelyezni...”. A németiséget érintő kényszermigráció katolikus egyházi vonatkozásai Baranya és Tolna vármegyében, 1945–1948	239
TÓTH ÁGNES	
Emberek – sorsok – hivatalok – eljárási módok	251

RIGÓ RÓBERT

- Egy következetes személyiség – embert próbáló időkben.
Tóth László politikai szerepvállalásai, irodalom-
és sakkszervezői munkássága Kecskeméten 267

ORGOVÁNYI ISTVÁN

- A karhatalom működése 1948 és 1955 között 281

BAUMGARTNER BERNADETTE

- Források a *Látóhatár* alapításának történetéhez 297

NAGY MIHÁLY ZOLTÁN

- Fejezetek egy „megfigyelt életből”. Márton Áron püspök
megfigyelése az '50-es évek végén 311

VONYÓ JÓZSEF

- Adalékok az iskolai hitoktatás szervezésének gyakorlatához,
1952–1956. Dokumentumok egy falusi iskola iktatókönyvéből 321

POLYÁK PETRA

- A „szegedi 9-ek” avagy fegyelmi eljárás megrendelésre 341

TÓTH IMRE

- Születésnaptól a politikai érettségig. A második osztrák
köztársaság nagykorúvá válása és az 1956-os menekültválság 355

BERTALAN PÉTER

- A társadalmi hálózatok peremén 369

SLACHTA KRISZTINA

- A múlt jövője. A berlini Stasi-iratokat őrző levéltár,
a BStU jövőjére vonatkozó tervek, elképzelések, viták 385

KÖSZÖNTŐ

Gyarmati György 65. Nem mintha ennek a számnak önmagában jelentősége lenne, vagy ebből lennének levezethetők az ünnepektől érdemei, noha az idő előrehaladtával ezek száma arányosan gyarapodott, s számba venni is lehetetlenség volna őket. Ha nem tudnánk bizonyos dokumentumokból e tényt, nem is sok minden utalna rá. Hiszen a töprengő tekintet, az irónia, a humor és a megfontolt vélemény, a cigarettafüst állandó. Így találkozunk Gyarmati Györggyel nap mint nap, 25 éve rendszeresen. Legfeljebb a haj és a dús szakáll lett egyre fehérebb egy idő után („Ő a jóságos Mikulás” – puszogta egyszer egy hallgató), de ma már ez sem tud változni. Persze Gyarmati György nemcsak emiatt volt mindig is mértékadó. Sokkal inkább lenyűgöző tudása, az összefüggések szövevényének mesterei feltárása és eredeti meglátásai miatt, s még sorolhatnánk a pozitívumokat. Pécsi kollégáinak azonban nemcsak – nem elsősorban – ezért volt ajándék több mint negyed százados tevékenysége a katedrán. Embersége, segítőkészsége, áldozatvállalása és munkabírása volt az igazi példa. Így e kötet létrejöttét nem a hagyomány egyengette, hanem megbecsülésünk és köszönetünk kifejezésre juttatásának szándéka.

Amikor 2016 tavaszán hozzáláttunk az előkészületekhez, még nem tudhattuk, hogy a születésnapi kötet átadása Gyarmati György pécsi elköszönésével fonódik egybe. Természetesnek vettük, amikor ismerős tekintetét olykor a fáradtság fátyolozta el, mert eseménynaptára ismeretében ez még egy feltörekvő titánnál sem volna meglepő. Benne azonban az idő előtti visszavonulás gondolatát érlelte meg. Nehezen vettük és vesszük ezt tudomásul. Mégis reméljük, sőt, tudjuk is: ha nem is heti rendszerességgel, de továbbra is számíthatunk Rá a doktori képzésben, védéseken, habilitációkon, de még inkább, ha szakmai és emberi tanácsra van szükségünk.

Ezzel együtt kétség sem férhet hozzá, hogy egy kiváló történész fog hiányozni a doktori, graduális, a posztgraduális és a levelezős képzésből, a 20. századi magyar és egyetemes történelem oktatásából. Hiányozni fognak

korszakos előadásai, melyek már jellegükben is megjelenítették a történelem összetettségét, az árnyalt és sokoldalú megközelítés szükségességét, az összefüggések sűrű szövetét. Mindvégig tudományos alapkutatásokat végző, elemző, az összefüggések megragadására törekvő habitusa példaként szolgál hallgatónak, doktorandusznak, kollégának egyaránt. Tudását mindig önzetlenül és gondolkodtatva adta át, miközben újabb és újabb kutatási irányokat és értelmezési lehetőségeket jelölt ki. Mindig is figyelemmel kísérte hallgatói pályáját, vezetésével és támogatásával a nappali, a levelezős és a doktori képzésben is számos jelentős munka született. Mindez iskola-teremtő erényeiről tanúskodik.

A fonalat elkapó hallgatók ügyes jegyzeteléssel gyakorlatilag nyomdakész szöveget kaptak, jóllehet a sokszorosán összetett mondatok és közbeékelések, a többszörös asszociációra épülő utalások, a metaforikus megfogalmazások folytonos éberséget követeltek tőlük. Szemináriumai rendre egy-egy résztéma köré csoportosultak, amelyek keretében a szinte gombolyag görgetése módjára folyó problémaelemzés még inkább interaktív módon történt. A mesterszakos hallgatók és a doktoranduszok pedig elsősorban a történelem mesterség fondorlatait és fogásait leshették el tőle, illetve profitálhattak abból, hogy témától függetlenül minden készülő szakdolgozathoz és disszertációhoz érdemben tudott és akart segítséget nyújtani.

Gyarmati György sosem lett elefántcsont-toronyban ülő történész, aki öncélúan belefeledkezik tudományába. Pontosan tudta és tudja, hogy a közoktatással ápolt jó kapcsolatok nélkül a kutatási eredményekből nem lesz társadalmi tudás. Huzamosabb ideig vállalt tisztséget a Történelemtanárok Egyesületében, 1996-tól a Bizottmány tagja, 1997 és 2003 között elnökhelyettese volt. 2007 és 2010 között Magyar Történelmi Társulat igazgatóválasztmányában is közreműködött. Évtizedek óta tagja a *Rubicon* történelmi folyóirat szerkesztőbizottságának, amely a rendszerváltás óta szolgálja a színvonalas tudományos ismeretterjesztést.

Tudományos felkészültsége és kutatási eredményei már jó ideje a magyar történelemszaktársadalom doyenjei közé emelték. Erről nemcsak hazai és külföldi konferenciaszereplései, tematikailag és műfajilag nagyon sokszínű írásai tanúskodnak, hanem elsősorban azok súlya és a történettudományban betöltött szerepük. A magyar tudományosságban az 1945 utáni magyar történelem megkerülhetetlen és sokat idézett kutatójának számít, aki témáit nemzetközi összefüggésrendszerükben, összetettségükben láttatja. Meghatározó szerepe volt és van abban, hogy a kommunista diktatúra intézményesülésének, különösen a politikai rendőrség működésének számos aspektusát ma már tudományos megalapozottsággal tárják fel, ahogy abban is, hogy

Bibó István – elsősorban közigazgatási tárgyú – munkásságát újra a tudományos diskurzusba emelte.

A Rákosi-korszakról szóló nagymonográfiája a korszak mértékadó szintézise, ami a mesterelbeszélők sorába helyezi őt. De saját tudományos eredményeinél, azok elismerésénél mindig is fontosabb volt számára egy hallgató, egy doktorandusz, egy kolléga, vagy az érdeklődő közönség Pécssett, Szegeden, Kolozsváron vagy ki tudja, még hol.

A Pécsi Tudományegyetemen kiteljesedő oktatói tevékenysége diákok generációinak szakmai pályáját alapozta meg, szakmai és intézményi kapcsolatrendszere a pécsi történezműhely fejlődését is messzemenően elősegítette. Személyének köszönhetően a PTE BTK TTI kiváló szakmai kapcsolatokra tett szert előbb az MTA Történettudományi Intézetével, majd a Történeti Hivatallal, melynek utódintézményét, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárát 2003 óta főigazgatóként vezeti.

Mindezekkel együtt lett minta és példa diákjai és a részben közülük kikerült fiatal munkatársai számára.

Kedves Gyuri!

E kötetet azoknak az írásaival nyújtjuk át Neked, akik Pécssett doktoranduszként a szárnyaid alatt nőttek fel, illetve kollégaként szorosabb, mindennapos kapcsolatot ápoltak veled, vagyis az Újkortörténeti Tanszéken, a Német Történelem és Kultúra Délkelet-Közép-Európában Alapítványi Tanszéken és legszűkebb pécsi otthonodban, a Modernkori Történeti Tanszéken munkatársaid voltak. Ebből kifolyólag nem volt lehetséges, hogy tartalmilag koherens, kizárólag szűkebb kutatási területeidhez erősen kötődő tanulmányokat gyűjtsünk egy csokorba. Bízunk viszont abban, hogy széles és kimeríthetetlen érdeklődésed ismeretében mindegyiket szívesen olvasod majd, s eleveníted fel egyúttal, hogy „gyermekeidnek”, pártfogoltjaidnak és kollégáidnak száma milyen nagyra duzzadt az utóbbi évtizedekben.

E gondolatok jegyében barátsággal nyújtjuk át Neked ünnepi kötetünket/kötetedet, és kívánunk mellé nemcsak jó egészséget, minden jót a jövőre nézve, hanem önző módon azt is, hogy utad vezessen vissza minél gyakrabban Pécsre.

Pécs, 2016. szeptember

Fischer Ferenc, Vitári Zsolt
Slachta Krisztina, Bánkuti Gábor, Vonyó József

„ELŐHANG”

